

af bogen udgør en detaljeret beskrivelse af disse gårdes og deres ejeres historie. Den første indehavdes gennem et par århundreder (fra slutn. af det 16. til slutn. af det 18. årh.) af slægten Kurck, og flere af bogens biografier af dennes medlemmer har stor interesse. Således omtalen af Knut Kurck, den sidste ejer af Hedensö, der midt i 1780'erne gik i fransk krigstjeneste og efter sin hjemkomst sluttede sig til adelsoppositionen mod Gustav III; han var blandt deltagerne i sammensværgelsen mod kongen, blev arresteret, men reddede sig ved konsekvent benægtelse.

Haneberg ejedes fra midten af det 16. til slutn. af det 17. årh. af slægten Rosenhane. Af denne er Shering Rosenhane kendt for sin deltagelse i forhandlingerne om den westphalske fred og om Københavns-freden 1660. Man har tilskrevet broderen Gustav R. (d. 1684) forfatterskabet til et forsvar for litterært brug af modersmålet (»Thet swenska språkets klagemål«), men bindende bevis herfor er ikke ført. Også andre skrifter har man tillagt ham. Vist er, at han forfattede den latinske »Respublica Glacialis« (om vinterfisket i Näshultasøen; trykt 1681). Den lærde retshistoriker Johan Loccenius roste i sit forord til dette skrift R., fordi han ikke fordrev sin ledige tid med »struntprat och tärningsspel eller i dryckeslag utan med vittra och bildande studier«.

I kapitlet: »Gränser och rågångar gås upp« (s. 237-61) giver Hedar en indgående redegørelse for de talrige ejendoms- og skeltrætter, der opstod, efterhånden som bebyggelse og opdyrkning tog til i det skov-, sø- og klipperige sogn. Redegørelsen er værdifuld som illustration til forhold, der må have rådet i mange andre svenske egne.

Selv om skildringen af herregårdene og deres ejere indtager en væsentlig plads i Hedars bog, omtales bondesamfundet, kirke og skole ret indgående. Bøndernes afgifter (f. eks. bast og birkebark) og erhvervsforhold er på grund af den udprægede skovegn meget forskellige fra danske bønders. I stykket om kirken møder vi bl. a. de kirkebåde, som danske bedst kender fra Siljansegnen.

To berømte svenske videnskabsmænd er fødte i Näshulta og biografes. Den ene, Jacob Jonas Björnsthål (d. i Saloniki 1779), vandt europæisk anseelse som orientalist og rejseskildrer. Den anden, A. F. Dalin (d. 1873), holdt sig til hjemlandet og dets sprog og indlagde sig stor fortjeneste ved sine ordbogsarbejder over dette.

H. HJELHOLT

FLEMMING TOLSTRUP: Det ældste Herlufsholm 1560-1788. København, Thaning & Appels Forlag, 1965. 277 s. Ill. 30 kr.

Herlufsholms historie har flere gange været genstand for behandling, første gang af overlærer H. B. Melchior (Historiske Efterretninger om Herlufsholms Stiftelse, 1. udg. 1822) og senest i anledning af skolens 400-års-jubilæum af professor Flemming Tolstrup. Men medens de ældre fremstillinger overvejende beskæftigede sig med stiftelsens personalhistorie, lægger Flemming Tolstrup op til en langt mere alsidig fremstilling. De biografiske elementer træder – bortset fra korte, fyndige og undertiden måske lovligt kategoriske karakteristikker – helt i baggrunden for de godshistoriske, administrationshistoriske og kultur-

historiske aspekter. Det vil være nærliggende at sammenstille bogen med værket om »Sorø. Klostret, Skolen, Akademiet gennem Tiderne«, hvis emne og anlæg ligger den nærmest. Sammenligningen vil dog næppe være helt retfærdig, da Sorøbogen som samleværk ganske anderledes kunde gå i dybden, men samtidig er af noget uensartet kvalitet. Men kildemæssigt foreligger de samme muligheder; også fra Herlufsholm har vi nemlig fyldige kilder, bl. a. en lang og periodevis ubrudt regnskabsserie forud for 1660, en serie, forfatteren har kunnet øse af, omend langt fra udtømme.

Det bør straks betones, at Flemming Tolstrups bog rummer mange værdifulde, nye enkeltheder, men samtidig må det dog konstateres, at hovedlinierne ikke helt kommer til deres ret. Formentlig hænger det sammen med, at bogens anlæg er mere deskriptivt end analytisk, og at den historiske baggrundsopfattelse måske er noget traditionel; dels med at fremstillingen spaltes op i en kronologisk og en systematisk del. Kronologisk falder »det ældste Herlufsholms« historie i fire afsnit, opbygningstiden 1565–1609, blomstringstiden 1609–1660, forfaldet under den ældre enevælde og genopbygningstiden 1731–1788 under J. L. Holsteins og Otto Thotts ledelse.

Uden at gå i enkeltheder må det nok siges, at behandlingen af de ældste perioder står svagest. Skildringen af Herluf Trolles og Birgitte Gøyes slægtnings desperate kamp for at omstyrte stiftelsen indeholder næppe noget nyt; på den anden side er det vist heller ikke helt retfærdigt, blot at tolke denne strid som udtryk for primitivt, adeligt begær. Det vil være naturligt at sammenstille stiftelsen med de omtrent samtidige tilløb til stamhusdannelser, der netop blev omstødt, fordi de stred mod den frie eller normale omsætning af adeligt jordegods, som godsprivilegierne tilsikrede adelen. På tilsvarende måde kan man rette indvendinger mod behandlingen af stiftelsens økonomiske historie forud for 1660. Man kan nok – som forfatteren gør det – hævde, at arbejdet med regnskabsmaterialet fra det 17. århundrede kan være en ørkenvandring, men det er sandelig en ørken med oaser. Skellet ved 1609 – Arild Huitfeldts død – bør sikkert ikke læses altfor fast; allerede i 1580'erne mærkes tilløb til økonomisk ustabilitet, og de første årtier af 1600-tallet bærer i almindelighed præg af stagnation for kornproduktion og afsætning, symptomer, der også kan iagttages på Herlufsholm. Sammenligning af det ældste regnskab 1585/86 med regnskaberne 1611–18 synes netop at røbe forstærket interesse for øksneopdrættet til erstatning af de mindre indtægter ved kornsalget. På den anden side repræsenterer Christian IV.s senere år næppe nogen unuanceret økonomisk nedgangstid; en række omstændigheder tyder tværtimod på, at den langsigtede nedgang først sætter ind efter en kortvarig højkonjunktur – i hvert fald for de større godser, hvortil også Herlufsholm hørte – 1630–1645. Perioden 1609–1660 er da sikkert mere end skolehistorisk blomstring, og baggrunden for den stakkede blomstring både skolehistorisk og økonomisk må sikkert delvis søges i samme fænomen: trediveårskrigen.

Som helhed ligger da værkets force i dets mange nye, konkrete detailler, dets svaghed i analytiske brist. At analysen savnes kan forfatteren kun delvis lastes for; den vil nemlig kræve langvarige og indgående detailstudier over regnskaberne, birketingbøgerne og det øvrige kildemateriale.

E. LADEWIG PETERSEN